

Kosten twee heksenprocessen in oktober / november 1600

Vindplaats: RHCL, toegang 01.002 Gelderse rekenkamer te Roermond, inv.nr. 633. Rekening van het scholtambt van Weert, Nederweert en Wessem, afgelegd door Godert Cael, lopende van 22.02.1599 - 22.02.1602, f. 58-66.

Transcriptie: Cor Tubée

Annotatie: Emile Haanen

Aanklager in beide processen was scholtis Godert Kael. De vonnissen stonden al bij voorbaat vast.

Kael was eerder ketterjager en vluchtte gedurende de tijd dat de prins van Oranje in 1572 Weert innam.

Het proces contra Jen Beelen uit Nederweert begon met haar gevangename op 13 oktober 1600. Het slachtoffer pleegde na de waterproef en twee folterrondes (scherpe examinatie) doorstaan te hebben op 2 november 1600 zelfmoord. De beul keerde op 7 november terug naar Roermond.

Het gehele proces, inclusief drank en spijzen, kostte 148 gulden en 14 stuiver.

Folio 58-62

Item noch betaelt aen montkosten van eyn tovererse die was genoempt Jen Beelen, huysfrouwe van Joest Belen tot Nederwerdt, die gevangen ende ingetogen was den 13en octobris anno 1600 ende dat ter causen sij had betoevert soe manspersoenen die zijn gestorven, vortz cleyne kinder van goede luyden ende mede van den soldaeten, kinderen van den gealtereerde¹ tot Werdt liggende betoevert ende gestorven, oick peerden, coybeesten, schaepen, verckens betovert, vortz met den boesen viandt haeren boel² geboelert ende genoempt Lucifer ende oick op veele plaetzen gedantz, ende andere quaede, boese feyten van toverije bij haer bedreven. Oick so die vurs. tovererse haerselver in de gevanckenisse verhangen, diewelcke was in bewaer³ van den provoest⁴ van den gealtereerden op't casteel tot Werdt liggende, welcke vurs. tovererse heft geseten tot den 2en novembris, maeckende tzamen 20 daeghen, des daechs tot 6 stuyvers,
facit

6 gulden

Item also dese vurs. tovererse Jen Belen wordt op't water⁵ in de grachten van den casteele tot Werdt geworpen durch die squadrons⁶, elect⁷ ende

¹ Gealtereerden of gemutineerden waren de strak georganiseerde Spaanse muiters, die Weert bezet hielden (1600-1602) totdat een akkoord over hun (achterstallige) soldij was bereikt.

² Boel is een ongeoorloofde min of overspeler; boeleren is ontucht of overspel plegen.

³ Bewaer betekent onder toezicht.

⁴ Provoost is iemand die de tucht moet handhaven.

⁵ Jen Beelen werd aan de waterproef onderworpen; zonk zij dan was ze geen heks, bleef ze drijven wel.

⁶ Squadrons of esquadrons zijn de muiters.

⁷ Elect of electo is de gekozen leider of commandant van de muiters.

raedt⁸ van den gealtereerden tot Werdt liggende, hebben die vurs. Elect ende squadrons mij daertoe versocht, bellist⁹ ende bedwongen¹⁰ Mr. Hans, scherprichter¹¹ tot Rurmond, te doen haelen, midtzdyen den scherprichter Pacque van den gealtereerden die vurs. tovererse so verre niet kost met pijnlicke tormenten bringen, sij etwes wol bekennen. Heb ick moeten tot dyen eynde twee verscheyden boeden senden, den eynen voer ende den anderen naer genoempt Jan Camerlinx ende Thomas Strickers, aen mijn heer cantzlaer¹² Cryp tot Rurmonde om Mr. Hans, scherprichter, te moegen becomeen achtervolgende 3 missiven bij den heer cantzlaer Cryp aen mij gesonden, die 2 brieven in date den 24 octobris 1600 ende den derden van den 3en novembris. Die boden duer mij betaelt

3 gulden

Noch betaelt aen Mr. Hans, scherprichter van Rurmonde, die somme van 80 gulden ende thien stuyvers so van scherper examinatiën van den vurs. tovererse tot 2 mael toe ad 4 gulden, noch van der executie van den vurs. tovererse van den casteel tot Werdt gesleypt op den erden met eyn iseren ketinge om haeren hals nae 't gewijs ende vonnisse van den schepen tot Werdt ende oick mede tot Nederwerdt, so sij haer selffs in de gevanckenisse had verhangen, vortz aen eyn staeck tot polver verbrant, hem gegeven 6 gulden. Noch van acht daeghen van zijne vacatiën ende teronghen op zijn selffs cost, so mijn heer cantzlaer in Gelderlant met hem had geaccordeert, des daechs tot 6 gulden, facit 48 gulden. Noch met hem oevercomen dat hij Mr. Hans is gereden opten 30en octobris 1600 sonder sterck convoye met sich vierde als met Willem Moesmans, Lambert Nijen, is oevergereden op zijn peryckel¹³. Hem moeten geven so in't uutrijden naer Rurmond op Werdt ende noch opten 7en novembris van Werdt ende van Nederwerdt op Rurmond op eyn car, gehuyrt so hij cranck was, ende op zijne peryckel met sich vierde hem gegeven, so in't uutrijden ende in't wederkeren 15 daelder, facit 22 gulden 10 stuyvers. In alles aen den vurs. Mr. Hans betaelt die vurs. somme bij quitantie hier oevergelevert

80 gulden 10 stuiver

Noch betaelt 6 gulden ende 8 stuyvers aen Willem Moesmans, Lambert Nijen ende Joest van Levelroy, die sijn op den 23en dach octobris anno 1600 gesonden bij mij van Werdt op Rurmonde om Mr. Hans, scherprichter, te haelen ende tot Rurmonde comende, was Mr. Hans tot Gelre, hebben zij beyde tot Rurmonde vertert 21 stuyvers. Noch zijn dese vurs. Willem, Lambert ende Joest van mij gesonden van Werdt om Rurmonde den 29en octobris ende aen den heer cantzlaer geschreven om zijn excellentie te willen ordonneren dat Mr. Hans sol willen overcomen om justitie te doen

⁸ Gekozen raad van muiters.

⁹ Belisten betekent door list verkrijgen,

¹⁰ Bedwingen betekent dwingen.

¹¹ De scherprechter is de beul

¹² Eerste kanselier van het Spaanse Hof van Gelder te Roermond. Het hof werd in 1580 opgericht.

¹³ Perijckel betekent risico.

oever die vurs. tovererse. Hebben die vurs. Willem Moesmans, Lambert Nijen ende Mr. Hans vurs. tot Rurmonde verteert 4 gulden ende 6 stuyvers, so sij luyden moesten op Mr. Hans wachten. Hebben noch aen den veerman over die Maese so in't uutgaen 20 stuyvers betaelt. Facit tesaemen bij quitantie die vurs. somme van

6 gulden 8 stuiver

Noch betaelt acht gulden aen Willem Moesmans, Lambert Nijen tot hun dry toe, die zijn van Rurmonde gereyst op Werdt om den vurs. Mr. Hans ettelicke omwegen te wijzen in der nacht sonder starck convoye. Aen denselve personen vurs. betaelt voer hun luyden moyten, arbeyt ende vrees, soe men ghenen convoye cost becomen, bij quitantie die vurs. somme van

8 gulden

Noch betaelt 28 gulden ende 19 stuyvers aen Hans Ketelers, conchierge op stadthuys tot Werdt, als die justitie was vollentoege¹⁴ over die vurs. tovererse Jen Beelen, verbrant tot polver. Verteert erstelick bij schepen ende secretaris, gerichtbode als die vurs. tovererse erstelick wordt geëxamineert opten 15en octobris 1600, oick bij die gealtererde op't water geworpen. Noch op den 23en ende 31en des vurs. maents ter scherper examinatiën gestelt. Vortz noch op den 2en novembris op stadthuys vertert, so bij scholtiss, borgemeester, schepen van Werdt ende Nederwerdt, secretaris, adjudant ende chergeant van den gealtererden die convoye deden tot der justitiën, noch vijff gerichtboden ende vijff veldtschutten ende dienaeren so van Werdt ende van Nederwerdt, midtz oick Mr. Hans den wijn moeten geven naer alde usantie ende gebruyck. In alles bij mij betaelt die vurs. somme van

28 gulden 19 stuiver

Noch betaelt aen bessemen daer die vurs. tovererse mede wordt gegeysselt 4 stuyvers, vortz corden 8 stuyvers, aen plancken 4 stuyvers. Noch twee ketenen doen maecken bij Caris Janssen daer die vurs. tovererse wordt aen haeren hals mede gesleypt opt d'eerde ter plaetzen daer zij wordt verbrant. Vortz vast aen eynen staeck met ijseren ketenen op 2 plaetzen vastgemaect met ijseren crammen, so om haeren hals, lijff ende beenen, costen 28 stuyvers, facit

2 gulden 4 stuiver

Noch betaelt aen Willem Moesmans, Lambert Nijen 7 gulden 5 stuyvers ende aen Jan Torcken der jonge, eynen voerman, opten 7 dach novembris anno 1600 die Mr. Hans wederom brochten van Werdt op Rurmonde. Soe men den vurs. voerman moesten huyren om Mr. Hans op eyn car te vuyren, die cranck was ende niet cost gerijden op zijn perdt, den vurs. voerman betaelt 3 gulden. Noch van eyn vat haver ad 20 stuyvers voer

¹⁴ Voltogen betekent voltrokken.

des voermans perdt. Noch hebben Willem ende Lambert vurs. den vurs. Mr. Hans moeten overbringen zonder starck convoye, diewelcke des nachtz tot Nederwerdt ten huys van Jan Mueren met een voerman ende Mr. Hans ende zijn perdt vertert 3 gulden ende vijff stuyvers. Facit tezaemen bij quitantie die vurs. somme van

7 gulden 5 stuiver

Noch dese vurs. Willem Moesmans, Lambert Nijen tot hun dryen toe betaelt 6 gulden thien stuyvers voer hun moyten, arbeyt ende peryckel, dat zij luydens Mr. Hans vurs. overbrochten van Werdt op Rurmonde sonder starck convoye opten 7 novembris als die justitie was voldaan over die vurs. Jen Beelen, tovererse, die vurs. somme van

6 gulden 10 stuiver

Noch betaelt aen lynen laecken als men dese vurs. tovererse nackt uut moest doen om te geyselen ende oick bij scherper examinatie gestalt, eyn elle ende eyn halff lijwat¹⁵ om haer schamelheyt¹⁶ te bedecken, oick mede eyn doeck voer d'ooghen gebonden, so zij moest blynt wezen, cost tezaemen

18 stuiver

Het proces tegen Trijn Geven van de buitenie van Weert begon bij haar gevangename van 10 november d.w.z. 8 dagen na de zelfmoord van Jen Beelen. Het slachtoffer onderging drie foltersessies. Om zelfmoord te voorkomen werd zij bewaakt. Op verzoek en advies van pastoor en schepenen berustte zij in haar lot en toonde zelfs berouw. Het kwam in die situaties wel voor dat de ongelukkige als een soort gratie eerst gewurgd werd. Daar is hier geen sprake van. Op 27 november werd zij levend verbrand. De beul keerde op 29 november terug naar Maastricht. Het gehele proces, inclusief drank en spijzen kostte het bedrag van 174 gulden 15 stuiver 1 oord.

Folio 62-66

Noch betaelt aen montkosten van eyn genoempt Trijn Geven, Jan Geven huysfrouwe, van buyten Werdt die is gevangen ende ingetogen den 10 novembris anno 1600 dat zij was befaempt van toverije. Daervan was informatie genomen voer bij den heeren schepenen tot Werdt ende op d'informatie bij den vurs. schepen ter scherper examinatiën gewezen,

¹⁵ Lijnwaad is fijn linnen.

¹⁶ Schamelheid betekent schaamdeel.

diewelcke heft betoeveert mans ende vrouwen, vortz jonge kinderen, oick noch vrouwen swanger sijnde ende die kinderen in haers moeders lichaem doet betoeveert, noch coyen ende hoorenbeesten, verckens, honden betoevert, oick sommige mans ende kinderen wederom moeten ..toveren opter Maessen wonende, noch met haeren buel Lucifer geboleert ende op veele plaetzen so over den Maessen ende over den Rijn ende bij Werdt gedanst ende vele quade feyten van toverije bedreven, diewelcke heft gezeten tot den 27 novembris 1600, maeckende tezaemen 18 daeghen tot 6 stuyvers des daechs, facit

5 gulden 8 stuiver

Noch betaelt aen Mr. Michiel der jong, scherprichter tot Maestricht, die somme van 58 gulden ende 10 stuyvers, so van scherper examinatiën van den vurs. Trijn, tovererse gevangen, tot 3 mael als opten 23en, 24en, 25en novembris anno 1600, facit 6 gulden. Noch van de executie van de vurs. tovererse aen eynen staeck tot polver verbrandt 6 gulden. Noch van 9 daeghen van zijne vacatiën van den 21en novembris tot den 29en desselven maents, des daechs tot drie gulden boven alle zijne verteerde costen, facit 27 gulden. Noch 12 gulden dat hij Mr. Michiel vurs. is gereeden van Maestricht den 21en novembris op Maeseyck ende so vortz op Werdt, met Jan Lobben ende Thomas Stricker, so men met hem heft geaccordert dat hij is uut Maestricht gereyst sonder starck convoye op zijn peryckel. Noch is hij van Werdt gereyst den 29en novembris op Maestricht met Willem Moesmans ende Gert Moesmans sich selffts vierde, so eynder tot desen wordt gehuert om die wegen met der nacht te wijzen op zijne peryckel zonder starck convoye, hem Mr. Michiel betaelt 7 gulden ende 10 stuyvers. Compt ter sommen bij quitantie van

58 gulden 10 stuiver

Noch betaelt 9 gulden ende 18 stuyvers aen Jan Lobben ende Thomas Strickers die zijn gesonden bij mij opten 19en novembris anno 1600 van Werdt op Maestricht om Mr. Michiel den scherprichter te haelen om justitie te doen oever die vurs. tovererse. Hebben die vurs. Jan Lobben ende Thomas Strickers met Mr. Michiel so in't uutgaen van Werdt op den weg tot Maeseyck ende tot Maestricht des nachtz vertert ende oick op den vurs. Mr. Michiel moeten wachten tot Maestricht, sodat dieselve sijn van Maestricht opten 21en novembris gereyst ende hebben moeten peerden huyren opten wech daer desen vurs. Mr. Michiel met die 2 vurs. persoenen op reden, midtzdyen de viandt op den wech laegen ende hebben dese voerschreven Jan Lobben ende Thomas Strickers uuytgewest vier daeghen. In alles vertert so voer die den vurs. Mr. Michiel haelden, als oick mede voer den vurs. Mr. Michiel, in alles bij quitantie hier de vurs. somme van

9 gulden 18 stuiver

Noch betaelt 9 gulden aen Jan Lobben ende Thomas Strickers tot hun dryen toe die den vurs. Mr. Michiel hebben van Maestricht gebrocht op Werdt opten 21en novembris ende in der nacht geleydt, omwegen gewezen sonder starck convoye, so men gheyne soldaeten cost becomen. Hun luydens voer hun moyten, arbeyt ende peryckel ende vrese betaelt bij quitantie hier die vurs. somme van

9 gulden

Noch betaelt 37 gulden ende 15 stuyvers aen Hans Ketelers, conchierge op't stadthuys tot Werdt, als die justitie was gedaen opten 27en novembris oever dese voerschreven tovererse anno 1600, verteert so bij scholtiss, borgemeester, schepen, secretaris, 2 biechtvaders van Mynrebroeders, 's heeren momber¹⁷, vortz den adjudant ende sergeant van den gealtererden tot Werdt liggende die convoye deden als d'executie geschieden, met noch vijff gerichtzboden, vijff veltschutten ende dienaren, so van Werdt ende Nederwerdt, oick mede Mr. Michiel vurs., den wijn moeten geven naer alde usantie ende gebruyck. Daertoe noch als die vurs. tovererse ter scherper examinatie tot 3 mael gestalt. Facit tezamen bij quitantie die vurs. somme van

37 gulden 15 stuiver

Item noch betaelt aen Jan Lobben 17 gulden 19 stuyvers welke den vurs. Mr. Michiel bij hem Lob hebben verteert, so aen montcosten, bier ende wijn. Ende hebben den vurs. Mr. Michiel moten doen gelooven tot Maestricht aeler hij van Maestricht wilde reysen, sijne costen vrij so opten wech ende tot Werdt solde moeten betaelen, diewelcke is gecomen als van den 21en novembris tot den 29en derselver maent. Bij quitantie die vurs. somme van

17 gulden 19 stuiver

Noch betaelt aen eyn el ende eyn halff liwat om dese vurs. toverse haer schemelheyt ende aensicht te bedecken als zij wordt ter pijnlicker examinatiën gestelt, tot 14 stuyvers. Noch aen nagel tot die schampers¹⁸ onder aen den staeck 6 stuyvers 1 ort. Noch aen lynen soft¹⁹ kenneppen²⁰ corden, in alles aen Cornelis Schenkels betaelt

1 gulden 10 stuiver 1 oord

Noch 3 quarten wijns betaelt als die vurs. tovererse wordt ter pijnlicker ende scherper examinatiën gestelt ende oick mede als zij wordt geëxecuteert met den brant, die quart ad 11 stuyvers, facit

1 gulden 13 stuiver

¹⁷ De momber of advocaat-generaal van het Hof van Gelte te Roermond. Hij wordt elders in deze rekening Hans van den Huevel genoemd en wel als momber van 'heure hoecheden' ofwel de aartshertogen.

¹⁸ Schampers vermoedelijk schrammen of inkepeningen in het hout.

¹⁹ Niet bekend, misschien linnenstof of zacht hennep.

²⁰ Kennep- of hennepkoord.

Noch betaelt aen bessemen daer de vurs. toverse mede wordt
gegeysselt, midtz oick corden, plancken daertoe dienende,
facit tezamen

13 stuiver

Item noch doen haelen tot Swartbroeck op Herman Horens hoff
eyn groete, hoge car droeghe mutzart, cost

3 gulden

Noch aen Gort in den Mulenhoff van Tongelroy betalt van droech
gecloven holt, eyn car vol ad

1 gulden 19 stuiver

Noch hebben die van Nederwerdt holt ende mutzart gebrocht,
oick tot die vurs. toverse, maer het hun luyden daarvan niet betaelt,
dus alhier

Niet

Noch 50 boss stroo om 't vier eerst te doen aenstoecken ad

2 gulden 10 stuiver

Noch betaelt 4 gulden ende 16 stuyvers aen Joris Lobben, Peter
Hugelbos ende Jan Bouwens der alde, Gort Moesmans, Jan Nijen,
iedereyn 6 stuyvers des nachtz tot 7 nachten toe, diewelcke vurs.
personen hebben moeten in de gefenckenisse welcken toe verset
alle nachten opdat die vurs. toverse Trijn niet solde despereren oft
haer selffs misdoen noch ombrengen, so zij was op eynen goeden
voet van berouw hebben van haere boesen, quaeden feyten sij had
bedreven van toverije, ende sullix ten versoeck ende met advis van
heer pastoer ende schepen tot Werdt, tot welcken eynde zij is
goetwillich ter doet gegaen met berou und goet leetwezen gehat tot
den lesten toe. Daerom alhier bij quitantie die vurs. somme van

4 gulden 16 stuiver

Noch betaelt 10 gulden ende 12 stuyvers aen Willem Moesmans,
Gort Moesmans, die met sich dride zijn gesonden opten 29en
novembris 1600 van Werdt op Maestricht om den vurs. Mr. Hans [?]
wederom te brengen met der nacht op Maeseyck ende vortz op
Maestricht om wegen te wijzen ende te leyden sonder sterck convoye,
diewelcken hebben aen den vierden dach uutgeweest, hebbende
oick noch twee mans gehuyrt, eyn tot Quaede Mechelen²¹ ende eyn
tot Dilsen, die sij hebben moeten betaelen 38 stuyvers, die hun
luydens so den viandt op de dorpen laegen, omwegen hebben
gewesen. Voer hun luyden moyten, arbeyt ende peryckel betaelt

²¹ Betreft Kwaadmechelen.

bij quitantie die vurs. somme van

10 gulden 12 stuiver

Noch betaelt 9 gulden ende 15 stuyvers aen den vurs. Willem Moesmans, Gort Moesmans van verteerde costen bij hun luyden, metz oick bij Mr. Michiel, scherprichter vurs., voer hunne vier persoenen als opten wech als tot Maeseyck ende vortz tot Maestricht eynen nacht moeten blijven, als zij luydens den vurs. Mr. Michiel vrij hadden oeverbracht zonder sterck convoye. Ende zijn dese vurs. uitgeweest aen den vierden dach, midtz oick dat zij die 2 vurs. mannen opten wech hadden gehuyrt ende aengenoemen als boeven verhaelt. Bij quitantie die voerschreven somme van

9 gulden 15 stuiver